

МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ БАЛДАРДЫН ЖӨНӨКӨЙ МАТЕМАТИКАЛЫК ТҮШҮНҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН МАКСАТЫ

ЦЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОСТЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: Макалa учурдагы мектепке чейинки мекемелерде балдардын жөнөкөй математикалык түшүнүктөрүн калыптандыруу маселелерине: баланын жаш курагына ылайык базистик жана жеке инсандык маданиятынын, шыгынын өнүгүшү, өз алдынчалыгынын, чыгармачылыгынын, кызыгуусунун, жоопкерчиликти сезе билүүсүнүн, түшүнүү, ой жүгүртүү, эске тутуу, коммуникативдүүлүк, интеллектуалдык жактан компетенттүүлүгүнүн өнүгүүсүнө багытталат. Максаты, мектепке чейинки тарбиялоо боюнча нормативдик документтердин, "Мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоонун, окутуунун жана өнүктүрүүнүн (базистик) жалпы өнүктүрүү" жана "6-7 жаштагы балдарды мектепке даярдоонун жалпы өнүктүрүүчү (базистик) программаларынын" негизинде тарбиячылардын адистик компетенттүүлүгүн жогорулатуу, балдардын мурда жетишкен ийгиликтерин, иш тажрыйбаларын эске алуу менен тайпадагы балдардын математикалык түшүнүктөрүн калыптандырууну, педагогикалык шарт түзүү керектигин белгилөө.

Аннотация: В статье раскрывается цель и задачи формирования у детей элементарных математических представлений: базисных и личностных культур, любознательности, подражания, понимания, мышления, развитие самостоятельности, ответственности, творчества и способностей математического развития с учетом возрастных особенностей детей дошкольного возраста. Цель, на базе нормативных документов и "Общеразвивающей (базисной) программы воспитания, обучения и развития детей дошкольного возраста", "Общеразвивающей (базисной) программы подготовки детей 6-7 лет к школе": повысить профессиональную компетентность педагогов, развитие у детей элементарных математических представлений базируясь на предидущие знания, понимания и навыки, создание педагогических условий для их развития.

Annotation: The article discusses the purpose and objectives of the formation in children of elementary mathematical concepts: basic and personal cultures, curiosity, imitation, understanding, thinking, development of independence, responsibility, creativity and abilities of mathematical development, taking into account age peculiarities of children of preschool age. Target, on the basis of normative documents and "General development (basic) program of education, teaching and development of preschool children", "General development (basic) teaching in 6-7 year old children to school": to enhance professional competence of teachers, the development of children's basic mathematical concepts based on previous

knowledge, understanding and skills, creation of pedagogical conditions for their development

Түйүндүү түшүнүктөр: системалуу билим берүү, өнүктүрүү, когнитивдик, физикалык, социалдык, стандарт, сенсордук өнүгүү, коммуникативдүүлүк, интеллектуалдуулук, жөнөкөй математикалык түшүнүк, математикалык белгилер, дидактикалык принциптер, көңүл буруу, эрктүүлүк, логикалык ой жүгүртүү, сан, цифра, чоң, кичине, барабардык.

Ключевые слова: системное образование, развитие, когнитивный, физический, социальный, стандарт, сенсорное развитие, коммуникативный, интеллектуальный, элементарные математические понятия, математические знаки, дидактические принципы, внимание, воля, логическое мышление, цифра, число, больше, меньше, равенство.

Key words: system education, development, cognitive, physical, social, standard, sensory development, communication, intellectual, elementary mathematical concepts, mathematical signs, didactic principles, attention, will, logical thinking, number, more, less, equality.

Акыркы жылдары өнүккөн мамлекеттерде билим берүү системасында эрте жаш курактагы балдардын ар тараптан өнүгүүсүнө чоң көңүл бурулууда. Балдарга эрте жаш курактан баштап (бир нече айдан-6-7жаш курагы) системалуу билим берүүнүн маанилүүлүгү көптөгөн илимий изилдөөлөрдүн жана иш тажрыйбалардын жыйынтыктары менен негизделет. ЮНЕСКОнун 27-29 сентябрь, 2010 жылы Москва шаарында өткөн Бүткүл дүйнөлүк конференциясынын материалдары төмөнкүдөй аныктаманы сунуштаган: "Мектепке чейинки билим берүү-тарбиялоо, билим берүү жана өнүктүрүү" - бул аракеттер баланын жашоосуна, боюнун өсүшүнө, билим алуусуна жана өнүгүшүнө жардам берип, ден-соолукту сактоону, тамактануу, гигиена жана когнитивдик, физикалык, социалдык инсандык жана көркөм-эстетикалык өнүгүүлөрдү камтыйт.

Ошондуктан, ар бир жаш курактын өсүп-өнүгүү өзгөчөлүктөрүн, баалуулуктарын эске алуу менен белгилүү бир курактагы балдардын мүмкүнчүлүктөрүн толук иш жүзүнө ашырууну камсыздоо жана алдыңкы этапта баланын жетишкендиктерине таянып ишти улантуу бүгүнкү күндүн актуалдуу проблемаларынан болуп эсептелет. Учурда XXI-кылымдын башталышында мектепке чейинки тарбиялоонун, билим берүүнүн маз-

мунун башталгыч мектептин мазмуну менен толтуруу, баланын-балалыгын “уурдоо”, Выготский Л.С., Давыдов В.В., Запорожец А.В. ж.б. окумуштуулар белгилегендей айран таң-калуу туудурат. Анткени, мектепке чейинки курактагы баланын өсүп-өнүгүүсүн жасалма түрдө тездетүү психология илиминде далилденгендей, эч бир жакшы натыйжага алып келбейт.

Балдардын өнүгүүсүн төмөндөтпөө же жасалма түрдө тездетпөө үчүн КРнын “Билим берүү” (2003), “Мектепке чейинки билим берүү” (2009) Закондорун, “Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо” мамлекеттик стандарты (2012), “3-7 жашка чейинки балдарды өнүктүрүү жана билим берүү боюнча жетекчилик” (ББИМ, ЮНИСЕФ-2014ж.) – нормативдик документтерин жетекчиликке алып балдар бакчаларында, кыска мөөнөттө балдарды мектепке даярдоо ж.б. мектепке чейинки уюмдарда педагогикалык ишти багыттуу уюштуруу зарыл. Анткени, жогоруда аталган нормативдик документтерде жаңы социалдык-маданий, социалдык-экономикалык шарттарда ар кандай формадагы мектепке чейинки мекемелердин окуу-тарбия жана чарбалык иштерин кандайча уюштуруу жана жетекчиликке алуу керектиги аныкталган.

Баланын инсандык калыптанышы жана акылынын өнүгүшү ар кандай ишмердүүлүктөрдүн жүрүшүндө өркүндөйт. Алар менен аракеттенүү аркылуу баланын айлана-чөйрө жөнүндө түшүнүктөрү калыптана баштайт, буюмдардын ар кандай белгилери жана касиеттери боюнча: өнүтүсү, формасы, чоңдугу, айлана-чөйрөдөгү абалы, саны жана адамдардын өзүнө, бири-бирине, курчаган буюмдарга болгон мамилелери аркылуу түшүнүктөрү өркүндөйт. Бала өзүнө берилген жаңы материалдын максатын, мазмунун түшүнгөндөн кийин гана алгачкы билимге, түшүнүккө ээ болуп, аны күндөлүк жашоо-тиричилигинде туура колдоно алат. Акырындап сенсордук тажрыйбасы байып, мектепке чейинки курактагы баланын жөнөкөй математикалык түшүнүктөрүнүн негиздеринин калыптанышына жана өркүндөшүнө негиз түзүлөт.

Балдардын жөнөкөй математикалык түшүнүктөрүн калыптандыруу балдардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен илимий изилдөөлөрдүн жана жогоруда белгиленген нормативдик документтердин негизинде, толукталып иштелип чыккан, Кыргыз билим берүү академиясынын мугалимдердин билимдерин жогорулатуу борборундагы курстарда сынактан өткөн “Мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоонун, окутуунун жана өнүктүрүүнүн базистик (жалпы өнүктүрүү)” жана “6-7 жаштагы балдарды мектепке даярдоонун жалпы өнүктүрүүчү (базистик)” программаларынын талаптарына ылайык төмөн-

күдөй дидактикалык принциптердин негизинде уюштурулат: жөнөкөйдөн татаалга, системалуулук, илимийлүүлүк, практикалык, иреттүүлүк, көрсөтмөлүүлүк, байланыштуулук, улантмалуулук ж.б.

Мектепке чейинки мекемелерде тарбияланган балдардын негизги жетишкендиктери – бул баланын базистик жеке инсандык маданиятынын өнүгүшү, эмоционалдык жактан жетишкен ийгилиги, жекече жөндөмдүүлүгүнүн жана шыгынын өнүгүшү жана өз алдынчалыгынын, демилгелүүлүгүнүн, чыгармачылыгынын, кызыгуусунун, жоопкерчиликти сезе билүүсүнүн, коммуникативдүүлүгүнүн, интеллектуалдык жактан компетенттүүлүгүнүн жаш курагына ылайык өнүгүүсү.

Жогоруда белгиленген жеке инсандык сапаттар балада жетиштүү деңгээлде өнүккөндө гана анын башталгыч мектепте окууга жана таанып билүүгө, билимге болгон кызыгуусу өсүп, балдар коллективине социалдашып, мектепке өтүү мезгили “стресси” жок өтөт. Мектепке чейинки мекемелерде программалык талаптарга ылайык экинчи кенже топтон баштап эле балдардын жөнөкөй математикалык түшүнүктөрүн калыптандыруу боюнча атайы борборлорду уюштуруп, сабактарда, оюн-көңүлөрдө алардын интеллектуалдык жөндөмдүүлүктөрүн, логикалык ой-жүгүртүүлөрүн өркүндөтүү чоң мааниге ээ. Мектепке чейинки курактагы балдардын өсүп-өнүгүүсүнө жүргүзүлгөн илимий изилдөөлөр жана иш тажрыйбадагы жыйынтыктар көрсөткөндөй, мектепке чейинки мекемелерден биринчи класска келген балдар жаңы чөйрөгө тез социалдашып, сүйлөө кеби жетиштүү деңгээлде өнүгүп, таанып-билүүсү, ой жүгүртүүсү, эске тутуусу, түшүнүүсү өркүндөп, математика боюнча жалпы жөнөкөй түшүнүктөргө, билимдерге жана көндүмдөргө ээ болуп калышат.

Алар туура санаганды билишет: биринчи ондуктун ичинде санаганды, алар менен жөнөкөй эсептерди чыгарганды, сандарды окуп-айтканды, жазганды, математикалык белгилерди (+, -, =, >, <) билет жана колдоно алат. Анткени, мектепке чейинки тарбиялоо боюнча мамлекеттик стандарттын көрсөткүчтөрүн эске алуу менен түзүлгөн “Мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоонун, окутуунун жана өнүктүрүүнүн (базистик) жалпы өнүктүрүү программасы” (толукталган-2014), экинчи кенже жаш курактан (3-4 жаш) баштап эле жумасына атайын бир жолу уюштуруучу сабакта балдарга эң жөнөкөй математикалык түшүнүктөрдү берүүнү карайт.

Мисалы: экинчи топтогу балдар бир жана көп, теңөө, коюу ыкмаларын колдонуу аркылуу сунушталган буюмдардын барабардыгын жана барабарсыздыгын аныктоого үйрөнүшөт. “Канча” деген суроону, тепетен, чоңурак, кичирээк деген

сөздөрдүн маанисин түшүнүп, ага туура жооп беришет. Ошондой эле экинчи кенже жаш курактагы балдар ар кандай ыкмалардын жардамы менен буюмдардын чоңдуктары жөнүндө: чоң, кичине, бирдей, бийигирээк, жапызыраак, бирдей, жоонураак, ичкерээк, окшош ж.б. түшүнүктөргө ээ болушуп, буюмдарды узуну, туурасы, бийиктиги, жоондугу боюнча салыштырууга үйрөнүшөт. Айлана, квадрат, үч бурчтук-геометриялык фигураларын туура табышат, аташат жана мейкиндикте (алга, артка, оңго, солго, өйдө, төмөн) багыт алууга, убакытты атоого жана ажырата билүүнү (эртең менен, кеч, күн, түн) билип калышат.

Ортоңку жана жогорку топтордо кенже топто алган түшүнүктөр улам кеңейип, өркүндөп жогорку топтун аягында балдар 10го чейин санганды, 0-5 (10) чейинки цифраларды билип, аларды белгилегенди билишет. Буюмдарды санап, жыйынтыктоочу санды айтат жана ирети менен турган сандарды салыштырып, көрсөтмөлүүлүккө таянып, кайсыл сан көп, кайсыл сан аз экендигин аныктайт. Ар кандай чоңдуктагы 5 -10 буюмду катары менен жайгаштырып, узундуктары, жазылыктары, бийиктиктери боюнча өз ара катыштыгын салыштырат, түшүнөт. Негизги геометриялык формаларды айлана-чөйрөдө айырмалайт, атайт жана өзүнө карата буюмдардын оордун аныктай алат. Убакытка туура багыт алып, сааттын жебелеринин көрсөткөн убактысын жарым саат аралыгында аныктаганды билип калат. Арифметикалык бегилерди жана алар менен аткарылуучу аракеттерди (“+”, “-“, “=”) жакшы түшүнүп, билип калышат.

Мектепке чейинки мекемелерде системалуу тарбия, билим алган даярдоо топторунун балдарынын жөнөкөй математикалык түшүнүктөрүн өркүндөтүү иштери балдардын акыл сезимдерин тарбиялоого жана мектепте окууга даярдоодо негизги каражаттардан болуп эсептелет. Жөнөкөй математикалык түшүнүктөрдү өркүндөтүү боюнча “6-7 жаштагы балдарды мектепке даярдоонун жалпы өнүктүрүүчү (базистик)” программасынын талаптары, мазмуну “Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо” мамлекеттик стандартынын (2012) көрсөткүчтөрүнө ылайык, балдардын акыл ишмердүүлүгүн ой-жүгүртүүсүн, салыштыруу, анализдөө жөндөмдүүлүктөрүн жана байкагычтыгын, тапшырманы аткаруунун жолдорун тандоо, жыйынтыгын баалоо жөндөмдүүлүктөрүн өркүндөтөт. Булар аң сезимдүү, акыл ишмердүүлүк процесси болуп эсептелет. Балдардын жөнөкөй математикалык түшүнүктөрүн өркүндөтүү боюнча балдар бакчасында уюштурулуучу иштин формасы - атайы уюштурулуучу сабактардан, дидактикалык оюн, оюн көнүгүүлөрү, кызыктуу суроо-тапшырмалардан ту-

рат. Сабак бир же бир нече программалык максаттардан турат. Эгерде тарбиячы балдарды жаңы, татаал материал менен тааныштырып жатса, бүтүндөй сабакты бир гана программалык максатты аткарууга арнаса болот. Математика сабагында балдардын акыл жөндөмдүүлүктөрүнүн ийгиликтүү өнүгүшүн аныктоочу зарыл шарттардан болуп, алардын өз алдынча изденүүчүлүк ишмердүүлүгүн уюштуруу болуп эсептелет. Ошондуктан окуу материалдарын тарбиячы даяр түрүндө бербестен, балдарды өз алдынча изденүүгө, ачылышка шарттоочу проблема катары түзүүсү керек.

Балдардын жөнөкөй математикалык түшүнүктөрүн калыптандырууда, буюмдардын түсү, көлөмү, формасы жана анын керектелүүчү максаты сандык түшүнүктү бере албайт. Сандык түшүнүктү берүү, жогорудагыдай буюмдардын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүнөн алыстап анын сандык гана берилишине көңүл буруп, балдардын акыл жөндөмдүүлүгүн өркүндөтүп, өздөрүнө тааныш сандардын составын түшүнүп жана ичине анализдөө жана синтездөөнүн элементтерин камтыйт, баланын ой жүгүртүүсүн, эске тутуусун, кебин өнүктүрөт. Балдар турмуштук жана оюн тапшырмаларды аткаруу учурларында 3-бул, 2 жана 1; 5-бул, 3 жана 2, 4 жана 1; 7 - бул, 4 жана 3, 2 жана 5 ж.б. сандардан турарын көрсөтмө каражаттардын жардамы аркылуу түшүнүшөт. Тарбиячы качан гана бала берилген буюмдардын тобун тура санап чыкканды үйрөнгөндөн кийин, кийинки жаңы сан менен тааныштырып, буюмдарды санатып “Канча” деген суроого жооп бергенге үйрөтүүсү керек. Ошондо гана бала санды аныктоо үчүн эсептегенди үйрөнөт жана кийинки санды алуу үчүн улам бирди кошуп жаңы кийинки чоң санды ала тургандыгыбыз жөнүндө түшүнүк алат - *жети, сегиз, тогуз, он ж.б.*

Алгачкы убакта шашпай, кыймыл менен санды баланын айкалышта аткарышына, аны сөз менен туура айтышына көз салуу керек. Мисалы, бир алма, эки алма, үч алма, төрт алма – баардыгы төрт алма. Башында балдар бир сызыкта турган конкреттүү буюмдардын ар бирине колун тийгизип үнүн чыгарып, иреттүү санаса кийинчерээк үн чыгарбай көзү менен гана санайт жана топ-топ же иретсиз берилген буюмдарды өзү иретке келтирип, туура санайт. Адегенде балдарга буюмдарды санатып, андан кийин сүрөттөгү буюмдарды санатуу туура. Тарбиячы мындай жетекчиликти колдонуу аркылуу балдарды эсептөөнү аң сезимдүү колдонууга, логикалык ой жүгүртүүгө жана буюмдардын санын туура аныктоого үйрөтөт. Ошондой эле балдар менен кадамдарды, алакан чабууларды, барабандын добушун, коңгуроонун үнү ж.б. санын эске тутуусу да, эсептөө аркылуу гана аныкталат.

Балдардын чоңдук (көлөм) жөнүндө түшүнүктөрүн калыптандыруу жана бекемдөө көнүгүүлөрү: буюмдун кыска-узун, төмөн-бийик, жазы-ичке, чоң-кичине ж.б. белгилерин көрсөтмөлүүлүктүн жардамы менен балдарды көрө билүүгө үйрөтүү, салыштыруу аркылуу гана ишке ашат. Буюмдарды, сүрөттөрдү ж.б. интер активдүү ыкмаларды колдонуу менен балдар өздөрүнүн түшүнүктөрүн сөз менен айтып мүнөздөшөт: китеп койгон шкаф, столдон бийик, олтургуч столдон жапыс ж.б. Тажрыйба ыкмасын колдонуп суюктукту, кургак нерселерди ченөө боюнча тапшырмаларды аткаруу аркылуу да балдардын “ченем” жөнүндө түшүнүктөрү бекемделет.

Форма жөнүндө балдардын кенже тайпаларда алган билимдерин: формалары боюнча буюмдарды топтоштуруу, жаш курактарына ылайык ар кандай геометриялык жалпак жана көлөмдүү фигураларды айрымалоо (шар, куб), аларды айлана чөйрөдөн таап, сүрөтүн тартуу ж.б. интер активдүү ыкмалар, көнүгүлөр аркылуу балдардын түшүнүктөрү бекемделет. Мисалы: өзүңө жаккан геометриялык фигураларды тандап алып, анын ичин түстүү калем менен боё; фигураны толуктап чий; тегерек, үч бурчтук, квадрат, төрт бурчтуктарды чынжырча менен бириктирип шуруча түз, ар бирин башкача түс менен боё ж.б.

Айлана-чөйрөгө жана убакытка багыт алууга үйрөтүү аркылуу буюмдардын мейкиндикте жайланышы, мезгил жана убакыт жөнүндөгү балдардын түшүнүктөрү калыптанат. Мисалы: оң, сол, төмөн жак, жогору жак, алыста, жакында, ортодо - деп буюмдардын мейкиндикте бири-бирине карата жайланышын аныктоого үйрөнүшөт. Балдар убакыт боюнча түшүнүктөргө ээ болушат: эртең менен, күндүз, кечки убакыт, андан кийин сутка (күнү-түнү), жуманын күндөрү ай, жыл жана жарым саат аралыгындагы сааттын көрсөткүчтөрү менен таанышышып, ар кандай көрсөтмө каражаттар, дидактикалык жана интер активдүү оюндар аркылуу бекемдешет. Мисалы: бүгүн жуманын кайсыл күнү? Канчанчы күн? Жуманын кайсыл күнү-биринчи? Кайсыл күнү-акыркы? Катары менен жуманын күндөрүн ким атайт? ж.б.

Баланы ар кандай көндүмдөргө үйрөтүү менен чектелүү математика сабагында жетишсиз болот, анткени бир нерсеге түбөлүктүү үйрөтүүгө мүмкүн эмес. Илим жана практика бир орунда турбасы белгилүү процесс. Ошондуктан балдарга жаш курактарына ылайык конкреттүү билим берүү менен бирге, берилген билимди туура кабыл алып түшүнүүгө, көңүл бурууга, эрктүүлүккө, максаттуу билим алууга, чыгармачылык шыгын өркүндөтүүгө көңүл буруу керек. Адам ар дайым курсагы ток болуусу үчүн ага кайрымак берип

балык кармаганды үйрөткөн сыяктуу, математика сабагында да тарбиячы баланын логикалык ой-жүгүртүүсүн өркүндөтүп, баардык учурларда максатты түшүнүп, акыл менен жол табууга үйрөтүү керек. Ал үчүн тарбиячы дайым сабакка даярданып, көрсөтмөлүүлүктү, кызыктуу тапшырма-көнүгүүлөрдү балдарды курчап турган чөйрө менен байланыштырып, ар түрдүү интер активдүү ыкмаларды колдонуп, кичи топтордо иштетип активдүүлүктөрүн өркүндөтсө гана балдардын билим алууга болгон кызыгуулары калыптанат. Балдардын жөнөкөй математикалык түшүнүктөрүн өркүндөтүү иштери тайпадагы жалпы тарбия иштери, оюн, сабактар жана сейилдөө ишмердүүлүктөрү менен тыгыз байланышта өтөт.

Математика сабагында балдар менен ийгиликке жетишүүдө тарбиячынын адистик компетенттүүлүгү да чоң мааниге ээ экендигин унутпашыбыз керек. Ошондуктан ар бир тарбиячы өзү иштеген тайпанын курактык өзгөчөлүктөрү, программасы менен терең таанышып, убагында билимин жогорулатуу курстарынан, тренинг-семинарлардан өтүп, аны иш тажрыйбасында колдонсо гана ийгиликтерге жетише алат.

Адабияттар:

1. “Мектепке чейинки билим берүү”(2009) закону
2. “Мектепке чейинки билим берүү жана балдарды кароо” Мамлекеттик стандарты (2012),
3. “3-7 жашка чейинки балдарды өнүктүрүү жана билим берүү боюнча жетекчилик ” (ББИМ, ЮНИСЕФ-2014ж.)
4. “Мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоонун, окутуунун жана өнүктүрүүнүн (базистик) жалпы өнүктүрүү программасы.” Б.: 2014.
5. “6-7 жаштагы балдарды мектепке даярдоонун жалпы өнүктүрүүчү (базистик) программасы”. Б.: 2014.
6. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском саду/Психологические очерки: книга для учителя.-М.: Просвещение, 1991.
7. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: В 2 т. М., 1986.
8. Михайлова З.А. Игровые занимательные задачи для дошкольников: пособие для воспитателей детского сада/ З.А.Михайлова.-М.: Просвещение, 1985.
9. Петерсон Л.Г. Раз-ступенька, два-ступенька. Практический курс математики для дошкольников: методические рекомендации/Л.Г.Петерсон, Н.П.Холина.-М.: Баласс, 2003.
10. Метлина Л.С. Математика в детском саду. М., 1977.
11. Мария Фидлер, Математика уже в детском саду. М.: Просвещение, 1981.
12. Сейдекулова К.С., Усенко Л.В., Көңүлдүү математика.Б.: 2014.